

1992 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇEVRE VE GELİŞME KONFERANSI*

Mete ERDEM**

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 22 Aralık 1989 tarihinde kabul ettiği 44/228 sayılı kararı ile, 1992 yılında çevre ve gelişme üzerine bir uluslararası konferans düzenlenmesine karar verdi.¹ Buna uygun olarak, Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansının, Brezilya'nın ev sahipliğinde 1992 Haziran ayında Rio de Janeiro'da toplanması uygun görüldü.²

Bu konferansın özellikle 1972 İnsanlık Çevresi üzerine Stockholm Konferansı'nın³ yirminci yıldönümüne isabet etmesi oldukça anlamlı ve amaçlıdır. Bu ba-

* The 1992 United Nations Conference on Environment and Development (UNCED): "The 1992 Earth Summit"

** Avukat (İstanbul Barosu); Centre for Commercial Law Studies, Faculty of Law, Queen Mary and Westfield College, University of London, Mile End Road, London, E1 4NS, U.K.; (Mart 1992).

1 UN General Assembly Resolution 44/228 of 22 December 1989, (memo.)

2 BM Genel Kurulu 21 Aralık 1990 tarihinde 45/211 sayılı karar ile bu konferansta devletlerin temsilinin devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde olmasına ve bundan böyle Rio Konferansının "1992 Yeryüzü Zirvesi" olarak anılmasına karar verdi. (UN General Assembly Resolution 45/211 of 21 December 1990, memo.); ancak biz bu makalede konferansı "UNCED" (United Nations Conference on Environment and Development) olarak kullanacağız.

3 1972 İnsanlık Çevresi üzerine Stockholm Konferansı uluslararası çevre ve gelişme hukuku bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olarak olağanüstü öneme sahiptir. Bu konuda bkz. *UN, Report of the United Nations Conference on the Human Environment*, Stockholm, 5-16 June 1972, Doc. A/CONF.48/14/REV.1, (UN Publ. Sales No.E.73.II.A.14) 1973 New York; UN Centre for Economic and Social Information, *Environment Stockholm: Declaration, Plan of Action, Recommendations, Resolutions. Papers Relating to the United Nations Conference on the Human Environment*, held at Stockholm, Sweden, June 5-16, 1972 (Geneva, 1972); Sohn L.B., *The Stockholm Declaration on the Human Environment*, [1973] 14 *Harvard Int'l L J* 423-515; Sullivan E.T., *The Stockholm Conference: A Step Toward Global Environmental Co-operation and Involvement*, [1972] 6 *Indiana L Rev.* 267-82; Cambell T.E.J., *The Political Meaning of Stockholm: Third World Participation in the Environment Conference Process*, [1973] 8 *Stanford J Int'l Stds.* 138-53; Caldwell L.K., *International Environmental Policy; Emergence and Dimension*, 2nd Ed., Duke University Press, 1990 Durham Chapters 2 and 3; P.W. Birnie and A.E. Byle, *International Law and the Environment*, (Draft) Clarendon Press, 1992 London, Chapter 2, sect. 3, (son zikredilen kitap henüz basılmaktadır.)

kımdan, UNCED, Stockholm konferansı sonunda kabul edilen ve çevre hukukunda gelecekte alınması öngörülen uluslararası eylem ve önlemlere ilişkin ilke ve önerilerin yer aldığı 1972 Stockholm Deklarasyonunda⁴ belirlenen gereklere uygun, son yirmi yılda katedilen yol ve gelişmelerin değerlendirileceği ve gelecek için belirlenecek çevre ve gelişme politikalarına uygun ekonomik düzenlemeler yolunda uluslararası hukuk prensiplerinin tartışılacağı bir zirve olacaktır. Gerçekten UNCED, artık yüzyılın sonlarına geldiğimiz bu dönemde, uluslararası hukuk bakımından konusunda bir dönüm noktası teşkil edecek olağanüstü önemli bir gelişme niteliği taşımaktadır. UNCED'a verilen önem ve değeri gösteren emareler arasında öncelikle dikkati çeken, katılım oranının belki de şimdiye kadar görülen en yüksek seviyede bir uluslararası toplantı olacağı gerçeğidir. BM Genel Kurulunun konferansa katılacak devletlerin devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde temsillenmesini öngörmesi, ayrıca kayda değer bir gelişmedir.⁵ Konferansa üye devletlerin dışında pek çok uluslararası kurum ve kuruluşlar ile birlikte BM ilgili organlarının da aktif katılım ve katkılarının bulunacağı şüphesizdir.

UNCED'e Konu Olacak Temel Çevre ve Gelişme Sorunları:

44/228 sayılı BM Genel Kurul kararı, UNCED'e konu olacak temel çevre ve gelişme sorunlarını bunların uluslararası alanda sahip olduğu gerçek ya da potansiyel hukuki sonuçlarını da dikkate alarak şöyle belirlemiştir:

- (a) iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi ve sınır ötesi hava kirliliği ile savaşılarak atmosferin korunması,
- (b) tatlı su kaynaklarının arz ve kalitesinin korunması
- (c) kapalı ve yarı-açık denizlerde dahil her çeşit deniz ve kıyı alanlarının korunması ve buralardaki canlı kaynaklarının akılcı kullanımı ve geliştirilmesi ile bunların korunması,
- (d) ormansızlaşma, çölleşme ve kıtlık ile, savaşılarak toprak kaynaklarının idaresi ve korunması,
- (e) biyolojik çeşitliliğin korunması,
- (f) biyoteknolojinin çevresel düzeyde idaresi
- (g) zehirli kimyevi atıklarla, özellikle tehlikeli zararlı atıkların çevresel düzeyde idaresi ile bununla birlikte tehlikeli ve zehirli ürün ve atıkların yasadışı uluslararası trafiğinin önlenmesi,
- (h) bütünleşmiş şehir ve kırsal gelişme programlarının uygulanması kadar, çevresel kaynakların tükenmesini önleyecek gerekli tüm seviyelerdeki diğer uygun

4 The Principles of the 1972 Stockholm Declaration, [1972] 11 Int'l Legal Mat. 1416

5 supra no. 2

tedbirlerin alınarak, yoksulluğun ortadan kaldırılması yolu ile, fakir şehir kesimleri ve kırsal alanlardaki fakirlik ortamı, yaşama ve çalışma çevresinin düzeltilmesi,

(i) insan sağlığı koşullarının korunması ve yaşam kalitesinin arttırılması.⁶

Böylece Genel Kurul, konferansa böylesi kapsamlı bir çerçeve çizerken, 1972 Stockholm konferansının getirdiği yapıcı yaklaşımla uluslararası çevre hukukunun gelişmesi ve etkinliğini arttırma yolunda önemli bir adım etmektedir. Bununla beraber diğer bir gerçek de, hiç şüphesiz gelişmekte olan ülkelerin çıkar ve gereksinimlerine yapılan özel yollamadır. UNCED ile arzu edilen nihai sonuç, uluslararası çevre hukukunda devletlerin hak ve yükümlerine ilişkin genel hukuk kurallarını dünyanın çağdaş ve gelişen şartlarının gereğine uygun olarak şekillendirmektedir. Görünen odur ki, BM, uluslararası hukukun hassas yapısında kendi inisiyatifi karşılıklı -iki ya da çok taraflı- anlaşmaları teşvik edecek ortamın sağlanmasına yönelik olarak kullanmaktadır. Bu uluslararası anlaşmalar sayesinde oluşturulacak kurumsal yapıların, çevre hukuk alanında söz konusu uluslararası nitelikteki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesine katkısı amaçlanmaktadır. Böylece temel ilke, devletlerin işbirliğine dayanmaktadır. Bu noktada, UNCED konferansının ayrıntılarına girmeden önce, bir başka açıdan karar 44/228'in kısa değerlendirmesini yapmak bu konferansın bugünkü uluslararası çevre hukuku bakımından işlevlerini takdir etmede yararlı olacaktır.

Çevre ve "Kalıcı Gelişme" Kavramı⁷:

Günümüzde uluslararası çevre hukukunun ulaştığı düzey ve anlayış, bundan yirmi yıl öncesi Stockholm konferansını hazırlayan ortam ve koşullara hakim olan anlayıştan oldukça farklı ve aşkın özelliklere sahiptir. Gerçekten çevre hukuku gerek iç hukuklarda, gerekse uluslararası hukukta kendi içinde en yüksek devinime sahip, zaman içinde hızla gelişen bir hukuk disiplini olmak görünümündedir. Şüphesiz Stockholm ruhunun en büyük fazileti, geleceğin hukukunu şekillendirme çabasında yatar ve Stockholm bildirisinde yer alan ilke ve öneriler gelecek öngörüsüne dayalı, soyut ve yapıcı niteliktedir. Böylece Stockholm konferansının "insan için çevre" anlayışı kendisini takip eden pek çok uluslararası girişime temel ilke olmuştur.

Bugün dünya içinde bulunduğu en ciddi açmazını yaşamaktadır. İnsanlık kendi refah ve kalkınmasına yönelik inanılmaz bir gelişim içindedir ve bu gelişme dünyanın canlı-cansız, yenilenebilir-yenilenemez, tüm doğal kaynaklarının kullanılmasına, daha doğru bir ifade ile, tüketilmesi gerçeğine dayanmaktadır. İnsanlığın içinde bulunduğu gelişme ile çevre ikilemini bağdaştırması sorunu, teorik olarak uzun dönemde ağırlık kazanma eğilimindedir.

Ekonomik açıdan yapılacak bir değerlendirmede, gelişmenin oranı ve verim-

6 supra, no. 1

7 "Kalıcı gelişme"den maksadımız "sustainable development" kavramıdır.

liliğinin hesaplanmasında kaynağın niceliği ve sürekliliği, hangi dönemsel oranın dikkate alındığına bağlı olarak önem taşır, çünkü kaynağın niceliği daha çok üretimin geleceği, -ve belki de daha kısa dönemde olumsuz bir maliyet unsuru olarak dolayısıyla ekonomi içerisinde gelişmenin oranına olası etkisi- ile ilgilidir. Ancak bu noktada, ekonomik analiz bir ekonomik değer olmanın ötesinde doğal kaynakların insanlık için çevre açısından önemini içermez. Oysa gelişme öte yandan, arzu edilen sosyal değişiklikleri getiren ekonomik büyümeyi karşılar.⁸ Buraya kadar, hem ekonomik ve hem de çevre açısından kaynak savurganlığına dayalı bilinçsiz ve dengesiz gelişmenin gelecek için yarattığı olumsuz tehdit unsuru şüpheye yer bırakmaz.

Bununla birlikte, uluslararası hukukun temel bir ilkesi, devletlerin doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenliğini teminata bağlamıştır. Bu ilke ekonomik anlamda self-determinasyon prensibinin bir sonucudur.⁹ Nitekim doğal kaynaklar üzerindeki sürekli egemenlik ilkesi, ikinci dünya savaşı sonrası bağımsızlığını henüz kazanan ve gelişmekte olan ülkeler tarafından eski koloni döneminin emperyalist sömürülerin bir kalıntısı olarak söz konusu edilen eşitsizliğe dayalı yasal düzenlemeleri ayarlamak amacıyla yeniden canlandırılmış ve açık ifadesini BM Genel Kurulu tarafından 12 Aralık 1974 tarihinde 29/3281 kararı ile kabul edilen Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlerine ilişkin Şart'ın 2. maddesinde bulmuştur. Gerçekten bu Şart ile gelişmekte olan devletler, gelişme hakkı esasına dayalı "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" kurma çabasına girmişlerdir ve bu düzen uluslararası hukukta yeni bir alt disipline, Uluslararası Gelişme Hukuku'na konu olmuştur.¹² Diğer yandan, devletlerin ülke toprakları içerisinde doğal kaynaklar üzerinde sahip olduğu sürekli egemenlik hakkının kesin ve münhasır olduğunu söylemek mümkün değildir.¹³ Gerçekten 1974 şartının 3. maddesi bu kullanım hakkını işbirliği, bilgi-

8 Redclift M., *Sustainable Development; Exploring the Contradictions*, Routledge, 1987 London s. 15; D. Pearce, E. Barbier and A. Mardandya, *Sustainable Development; Economics and Environment in the Third World*, Earthscan Publ. Ltd. 1990 London s. 2

9 Brownlie I., *Legal Status of Natural Resources in International Law: Some Aspects*, [1979/1] 162 *Revue des Cours* 245-317, s. 253; Brownlie I., *Principles of Public International Law*, 3rd ed., Clarendon Press, 1983 593-6

10 Hossain K. *Permanent Sovereignty over Natural Resources, Legal Aspects of the New Economic Order*, ed. by K. Hossain, Frances Pinter Ltd. 1980 London, s.33-4

11 Brownlie I., (Ed.), *Basic Documents in International Law*, 3rd Ed., Clarendon Press, 1985 Oxon s.230-49; [1975] 14 *Int'l I. Mat.* 262-5

12 Bkz. *passim* Hossain K., (Ed.), *Legal Aspects of the New Economic Order*, Frances Pinter Ltd., 1980, London; Bulajic M., *Principles of International Law*, Martinus Nijhoff Publ. 1986 Dordrecht; *International Law of Development, (Anglo-French Symposium)*, Professional Books Ltd., 1987 Oxon; Dupuy R.J., (Ed.) *The Right to Development at the International Level*, Workshop-October 16-18, 1979, Académie de Droit International de La Haye, Sijthoff&Noordhoff, 1980 The Hague

13 Uluslararası nehirler konusunda, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ile arasında Rio Grande nehri sulanının kullanılmasına ilişkin çıkan uyuşmazlıkta 1895'te Başsavcı Harmon'un *The Schooner Exchange v. McFaddon* davasında yargıç Marshall'ın kararına dayanarak verdiği mütalası doğrultusunda devletin ülkesi üzerindeki yetkisi ve egemenliği zorunlu olarak mutlak ve münhasır olduğunu ve söz konusu olabilecek herhangi bir istisnai sınırlamanın dayanağını ancak yine devletin rızasında bulabileceğini öne sürmüştür. Nitekim mutlak ülke egemenliği doktrini daha sonra ABD'den başka, Avusturya ve Hindistan tarafından belli dönemlerde taraf oldukları uluslararası nitelikteki şu uyuşmazlıklarında savunulmuştur. Ancak bu devletler daha sonraki uyulamalarında Harmon doktrinini terketmişlerdir. Bugün artık bu teorinin uluslararası

lendirme ve öngörüme, optimum kullanma ve zarar vermeme gibi esaslara bağlamıştır. Uluslararası hukuk bunun ötesinde birden fazla ülke tarafından paylaşılan doğal kaynaklardan devletlerin yararlanma haklarını belli ilkelere bağlamıştır. Şöyle ki, işbirliği yükümünün yanı sıra, özellikle uluslararası su kaynakları bahsinde olduğu gibi, "adil ve makul yararlanma ilkesinin" ve bunu tamamlayan "sezilebilir zarar vermeme yükümünün" uluslararası uygulamalar neticesinde bugün uluslararası teamül hukukun kuralları haline geldiği tartışma kaldırmaz.¹⁴ Ne var ki bu prensiplerin uluslararası hukukta somut uyuşmazlıklara uygulanmasında halen büyük güçlükler vardır.¹⁵

Gelişme, gelişme hakkı ve bunların çevre ile ilişkisi ekonomik ve hukuksal bakımdan ele alındığında sorunun çözümü bizi yeniden bir başka ekonomi kavramına, "kalıcı ya da sürekli gelişme"ye götürür, bu kavramla temsilenen, yararçı bir

hukuk uygulamalarında herhangi bir değeri kalmamıştır. Geniş bilgi için bkz Cem S., Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Sevinç Matbaası, 1970 Ankara s.104-215; Bununla birlikte günümüzde Brezilya'nın halen mutlak egemenlik teorisine yakın bir dış politika izlemesi ilginçtir. Brezilya son otuz yıldır sürekli ve kararlı olarak ülkesinde yer alan doğal kaynakların kullanılması hususunda uluslararası hukukta yapılan sınırlı egemenlik ilkesine tavır almıştır. Bkz Bulajic, op.cit., s. 135; Schwebel S.M., 2nd Report on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, Doc. A/CN.4/332, [1980] Y Int'l L Comm., vol.II, part one, s.186; ayrıca Etiyopya uluslararası hukukta doğal kaynaklardan yararlanma hususunda ülkesel egemenliğe yönelik sınırlamalara sıcak bakmayan bir diğer devlettir. Bkz. Schwebel, loc.cit.; Bunların dışında, Türkiye'nin bu konuda izlediği politikadaki tutarsızlık ayrıca kayda değer, halihazırda BM Uluslararası Hukuk Komisyonu gündeminde bir uluslararası konvansiyon tasarısı olarak üzerinde çalışılan "Uluslararası Suyollarından Ulaşım dışı Yararlanmalar Hukuku" konusunda komisyonun dönemsel çalışmalarının değerlendirildiği BM 6'ncı Komitesinde, Türk temsilcisi uluslararası nehirlerden adil ve makul kullanım esasınca yararlanma ilkesine karşı olumsuz tavır almıştır, "...As watercourses were one of the natural resources of the State, the State exercised full and complete sovereignty over the watercourse within its territory. The physical nature of the water could not affect its legal regime..." Bkz. Official Records of the General Assembly, Thirty-first Session, Sixth Committee, 30th meeting, para. 13-4, ayrıca bkz. Schwebel, 2nd Report..., Doc. A/CN.4/320, [1979] Y. Int'l L Comm. vol.II, part one, s. 154, ancak öte yandan bu görüşün etkilerine Türkiye'nin taraf olduğu özel su uyuşmazlıklarında izlediği somut uluslararası hukuk uygulamalarında rastlamak pek mümkün değildir. Buna karşın, yakın zamanda Türkiye Başbakanı S. Demirel'in basına açıkladığı kişisel görüşlerinde, özellikle GAP ile ilgili olarak Dicle ve Fırat nehir sistemi bakımından, "mutlak ülkesel egemenlik doktrini"ni güçlü bir şekilde benimsediğini anlıyoruz, ilgili yayın olarak: "Water Wars: to the last drop" by M. Elliot of Economist, on BBC2 on 8th May 1991, ve bkz. Los Angeles Times zikreden Hürriyet Gazetesi, 31 Ocak 1992, s. 12, sonuç olarak, bir yüzyıl önce öne sürülmüş ve artık bugün uluslararası hukukta hiçbir pratik değeri kalmamış olan Harmon Doktrinini Türkiye'ye orta doğudaki potansiyel su uyuşmazlıklarında neler getirip neler götürebileceği merak konusudur.

14 BM Mar del Plata Eylem Planı öneri H, Report of the United Nations Water Conference, Mar del Plata, Arjentina, 14-25 March 1977, E/CONF.70/29, UN Publ. (Sales No.E.77.II.A.12) 1977 New York s.53; ayrıca uluslararası hukukta devletlerin uygulamalarında, pek çok iki ya da çok taraflı anlaşmalarda, özel su uyuşmazlıklarındaki taraf devletlerin tavırlarında uluslararası adalet divanı ve hakemlik mahkemeleri kararlarında, uluslararası kurum ve kuruluşların karar ve beyanlarında, akademik çalışmalarda ve federal devletlerde ulusay yargı içtihatlarında adil ve makul kullanım ilkesini destekleyen açık delillere rastlamak mümkündür. bkz. Lipper J., *Equitable Utilization*, in *The Law of International Drainage Basins*, Ed by A.H. Garretson, R.D. Hayton and C.J. Olmstead, Oceana Publ. Inc., Dobbs Ferry, 1967 New York s.15-87; Lammers J.G., *Pollution of International Watercourses*, Doc. A/CN.4/348, [1982] Y Int'l L Comm. vol.II, part one s.75-87; McCaffrey S.C., 2nd Report on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, Doc. A/CN.4/399, [1986] Y Int'l L Comm. vol.II, part one s. 101-39; Bimie and Boyle, op.cit., chapter 6

15 McCaffery S.M., *The Law of International Watercourses: Some Recent Developments and Unanswered Questions*, [1989] 17 Denver J Int'l & Pol'y 505-26; McCaffrey, *Background and Overview of the International Law Commission's Study of the Non-navigational Uses of International Watercourses*, ve Boume C.B., *The International Law Commission's Draft Articles on the Law of International Watercourses: Principles and Planned Measures*, her iki tebliğ 2nd N.R. *Doman Colloquium on the Law of International Watercourses*'de sunulmuştur, 18 October 1991, University of Colorado School of Law, Boulder Col., (özel kollokyum zabıtları)

ekonomik model ve tekniğin kullanıldığı ileri bir aşamadır. Ekonomik açıdan süreklilik ya da kalıcılıktan maksat gelişmenin maksimum süreye yayılmasıdır.¹⁶ Ancak böyle bir tanımın arzu edilen diğer sosyal amaçları tanıdığını söylemek mümkün değildir. Buna karşın, kalıcı ya da sürekli gelişme, gelişme olgusunun doğal kaynaklardan yararlanma olanaklarını zaman içinde azaltmadığı durumları ifade eder¹⁷, bir başka deyimle, zaman içinde gelişme oranının genel olarak pozitif olması yaşam kalitesinin artması sonucunu verir ilkesi¹⁸, doğal kaynakların korunarak uyumlu ve kalıcı bir çevrenin yaratılması gereği ile tamamlanmalıdır. Böylece, doğal kaynakları tüketmekten ziyade koruyucu ve arttırıcı nitelikteki bir ekonomik ve sosyal gelişme biçimini teşkil eden kalıcı ve sürekli gelişme sağlanarak, aynı zamanda bazı gelişmiş ülkelerdeki refahın, halihazırda dünyada mevcut yaygın yoksulluğu ortadan kaldırmak amacıyla daha adil bir dağılımı da öngörülür.¹⁹ Bir başka ifade ile, bununla hedeflenen, sosyal ve kültürel ilerleme sağlayan, çevre koşullarındaki düşüşü ve doğal kaynakların tükenişini asgariye indiren asli yaşamsal olguların sürekliliği ve korunması yoluyla gelişmekte olan ülkeler lehine dünyadaki mutlak yoksulluğu azaltmaktır²⁰. Bir anlamda, kalıcı ya da sürekli gelişme, yaşam kalitesini arttırmaya yönelik bir gelişmeyi barındıran çevre mantığına dayalı ekolojik varlığın ekonomik süreç içinde değerlendirilmesidir.²¹ Kısaca, sürekli ya da kalıcı olan gelişme ile gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gidermek hususundaki olanaklarına olumsuz etkide bulunmaksızın, bugünün ihtiyaçlarının karşılanması amacı güdülür.²² Böylece kalıcı gelişme, "kuşaklararası hakkaniyet"i sağlayarak gelecek nesillere hizmet eder.²³

Nitekim bu anlayışla hareket eden BM Genel Kurulu, 1983 yılında aldığı 38/161 sayılı kararında Genel Sekreterden, insanlar, kaynaklar, çevre ve gelişme olguları arasındaki karşılıklı ilişkileri dikkate alarak 2000'li yıllar ve ötesine yönelik sürekli ve kalıcı bir gelişme için uzun dönemli çevre stratejilerinin belirlenmesine katkıda bulunacak çevre ve gelişme üzerine bir Dünya Komisyonu kurulmasını istemiştir. Norveç Başbakanı Madame Brundtland başkanlığındaki Dünya Komisyonu uzun yıllar UNEP²⁴ ile birlikte süren çalışmalarının sonunda hazırladığı "or-

16 Pearce, Barbier and Markandya, op.cit., s.1

17 Pearce, Barbier and Markandya, loc. cit., s.3

18 Redclift, op.cit., s. 32-3

19 Brundland G.H., *Our Common Future-Call for Action*, [1987] 14 Environmental Conservation 291-4, s. 292.

20 Barbier E.B., *The Concept of Sustainable Development*, [1987] 14 Environmental Conservation 101-13, s. 102-3

21 Redclift, op.cit. s.33

22 Handly G., *Environmental Security and Global Change: The Challenge to International Law*, [1990] 1 Y Int'l Env'l L 3-33, s. 24

23 *passim*. Weiss E.B., *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*, Transnational Publ. Inc., 1989 New York.

24 United Nations Environmental Program (UNEP), 1972 Stockholm konferansı ilke ve önerileri doğrultusunda bunların uygulamalarını sağlamak üzere BM Genel Kurulu tarafından 1972'de kurulan bir kurumdur., bkz. Caldwell, Int'l Environmental Pol'y, op.cit. s. 71 vd.

tak geleceğimiz" başlıklı raporunu 1987 yılında BM Genel Kurulunun 42. dönem oturumunda sunmuştur.²⁵ Ayrıca, Dünya Komisyonu tarafından 1985'te teşkil edilen Munro'nun başkanlığındaki Çevre Hukuku Uzmanlar Grubu, çevre korunması ve kalıcı gelişme için kurumsal ve yasal düzenlemelerin güçlenmesi amacıyla, özel raportör Profesör Lammers'in hazırladığı bir konvansiyon tasarısını 1986'da kabul etmiştir.²⁶

1992 UNCED Hazırlık Çalışmaları:

Böylece 38/161 sayılı karara uygun Genel Kurul tarafından teşkil edilen UNCED Hazırlık Komitesi 1990 ve 91'de bir dizi toplantı yaptı²⁷ ve 5-16 Mart 1990 tarihinde New York'ta yapılan ilk dönem toplantısında 1992 konferansı için gündem oluşturdu. Genel olarak, gündem maddelerinin kurumsal yapılanma ve çevre hukuku ve işbirliği kavramlarının teşviki, çevre hukuku ve gelişme arasındaki ilişkinin incelenmesi, teknoloji transfer modellemeleriyle bunlara mali sistemler kurulması ve mevcut çevredeki değişmelerin tahlili konularını kapsamasına karar verilmiştir.²⁸

Burada Hazırlık Komitesi bu temel konular üzerinde yoğunlaşmak üzere iki çalışma grubu oluşturmuştur. Birinci Çalışma Grubu bir yandan atmosferin diğer yandan deniz ve okyanusların korunması sorunlarını ele almıştır. İkinci Çalışma Grubu ise doğal kaynaklar ile ilgilenmiştir. Bunlardan bağımsız oluşturulan bir üçüncü Çalışma Grubu ise kurumsal ve sair mesleleler ile, örneğin yoksulluk ve sağlık şartları, çalışma ve yaşam çevresi zehirli kimyevi atıklar sorunlarını içeren yaşam kalitesi konusunda çalışmalar yapmıştır.²⁹ Üçüncü Çalışma Grubunun nihai raporu bugünlerde New York'da sürmekte olan Hazırlık Komitesinin son oturumunun gündemini teşkil etmektedir.³⁰ Üçüncü Çalışma Grubu bu raporu ile halihazırda devam etmekte olan oturumunda, Hazırlık Komitesinden şu konularda somut sonuçlar önermiştir:³¹

(1) çevre ve gelişme alanlarında genel hak ve yükümleri belirleyen prensiplere muhtemel bir "Yeryüzü Şartı"nda yer verilmesi,

25 Bu rapor doktrinde "Brundland raporu" olarak da anılır. "Our Common Future", The World Commission on Environment and Development (WCED), Oxford Un. Press, 1987, Oxon s. ix-x ve 352

26 R.D. Munro and J.G. Lammers, (Ed.), *Environmental Protection and Sustainable Development: Legal Principles and Recommendations*, Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, 1987 London s. 35-133

27 UNCED Hazırlık Komitesinin ilk dönem toplantısı 5-16 Mart 1990 tarihinde New York'ta yapıldı, bundan başka, komite ikinci dönem toplantısı 6-11 Ağustos 1990'da Nairobi'de, üçüncü ve dördüncü dönem toplantılarını ise 18 Mart-5 Nisan ve 12 Ağustos-4 Eylül 1991 tarihlerinde Cenevre'de yaptı. Bu toplantıların sonuçları için bkz. Tinker C., *United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)*, [1990] 1 Y Int'l Env'tl L s. 67

28 Tinker, ibid.

29 Tinker, ibid; Sand P.H., *International Law on the Agenda of the 1992 "Earth Summit"*, [1992] 3 Colorado J Int'l Env'tl & Pol'y 343-51, s.345

30 Hazırlık Komitesi nihai dönem toplantısı, 2 Mart-3 Nisan 1992, New York

31 UNCED Hazırlık Komitesi, UN GAOR, 45th Session Supp. No.46, UN Doc. A/45/46(1990) and 46 th Session Supp. No. 48, UN Doc. A/46/48(1990), vol.I&II

(2) çevreye ilişkin mevcut anlaşma vesair düzenlemelerin sistematik taranması ve uluslararası çevre hukukunda buna uygun tavır alınması, ve

(3) diğer çalışma grup ve örgütlerden Üçüncü Çalışma Grubuna havale edilenler de dahil olmak üzere, global ve bölgesel sorunlara yönelik yasal ve kurumsal düzenlemeler.

Böylece, 1992 Haziran ayında Rio'da yapılacak Yeryüzü Zirvesinde altı temel konuda somut yasal düzenlemeler beklenmektedir.³² Bunlar:

(i) İnsanların ve ulusların davranışlarını düzenleyen çevre ve gelişme ilkelerine ilişkin üzerinde uzlaşılan bir bildiri, (Yeryüzü Şartı)

(ii) 21. yüzyıla götüren 1993-2000 yıllarını kapsayan on dönem için temel acil çevre ve gelişme sorunlarına yönelik uluslararası topluma maledilecek üzerinde uzlaşılan bir çalışma programı,

(iii) bu programın icrası için gereken mali kaynakların sağlanması üzerine bir anlaşma,

(iv) gelişmekte olan ülkelerin çevre ile uyumlu teknolojilere sahip olabilmelerine yönelik bir anlaşma,

(v) mevcut uluslararası kurumlar ve kurumsal süreçlerin güçlendirilmesi ve tamamlanmasına yönelik tedbirler üzerine bir anlaşma, ve

(vi) iklim değişimleri ve biyolojik çeşitlilik hakkında özel yasal düzenlemelerdir.

Yeryüzü Şartı:

Bm Genel Kurulu 44/228 sayılı kararında, 1992 UNCED bünyesinde çevre hukuku alanında devletlerin hak ve yükümlerinin uygun bir şekilde düzenlenmesi gereğine yer vermişti. Ancak UNCED çalışma gruplarının hazırlık raporlarından ve BM'in insiyatifinde sürdürülen diğer ilgili çalışmalardan, 1992 Haziran konferansında bir "Yeryüzü Şartı" kabul edilmesi, Hazırlık Komitesinin son dönem New York oturumunda konferans için belirleyeceği nihai gündeme bağlı olarak kuvvetli bir ihtimaldir. Gerçekte bu beklenti 1972 Stockholm konferansından bu yana süregelen uluslararası gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucudur.

Nitekim BM Genel Kurulu tarafından 28 Ekim 1982 tarihli oturumunda kabul edilen "Doğa için Dünya Şartı", böylesi bir beklentinin yapı taşlarından biridir.³³

³² Sand, op.cit., s. 344

³³ The World Charter for Nature, UN General Assembly Resolution 37/7 of 28 October 1982, [1983] 22 Int'l Legal Mat. 455

Yakın geçmişin diğer bir önemli girşimi, 1987 Burdland Raporu, bu konuda daha radikal bir öneri ile, devletlerin sürekli ya da kalıcı bir gelişmeye yönelik tavırlarının belirlenmesinde yol gösterici nitelikte bir uluslararası şartta yer almak üzere genel ilkelerin yasal düzenlemelere konu edilmesini istemiştir.³⁴ Hatta bu hususta hazırlanacak evrensel bir bildirinin içeriğini teşkil etmek üzere bir dizi hukuki prensipleri tasarı şeklinde önermiştir.³⁵

Hiç şüphesiz böyle bir Yeryüzü Şartı uluslararası çevre hukuku bakımından büyük bir fırsattır. Ancak böylesi bir şartın halihazırda dünyanın içinde bulunduğu büyük çevre sorunlarına başlı başına çare olacağını düşünmek gereğinden fazla iyimserliğe kapılmak anlamına gelir. Herşeyden önce, bu tarz bir bildiri uluslararası hukukta asgari bir değer kazanabilmek için olabildiğince çok sayıda devlet tarafından onay görmelidir. Bu durum doğal olarak, bildiride yer alacak prensiplerin bu devletlerin çıkarlarını uzlaştırıcı genel ve sınırlı nitelikte olmasına yol açar. Meğer ki BM Genel Kurulunda üye devletler tarafından yüksek bir rağbetle kararlaştırılmış olsun, Genel Kurul kararlarının bağlayıcı nitelikte olmaması bir hukuk kaynağı olarak bu bildirinin hukuksal değerini sınırlar ve ancak mevcut hukuku yansıttığı ölçüde bir uluslararası hukuk kuralı olarak devletleri bağlayıcı nitelikte olacaktır. Bu noktada, bildirinin "soft law"³⁶ bakımından uluslararası hukuka katkısı ayrıca dikkate alınmak gerekir. Bu anlamda, bildiri uluslararası çevre hukukunda varolan ilkeleri pekiştirmenin ötesinde yeni teamül kurallarının oluşturulmasında oldukça önemli bir rol oynayacaktır.³⁷ Herşeye rağmen Yeryüzü Şartı uluslararası çevre hukuku bakımından doğa için büyük bir kazanç teşkil edecek dönüm noktası olmaya namzet bir girişim olarak kabul edilmelidir.

Diğer Konulardaki Olası Andlaşmalar:

BM bünyesinde teşkil edilen organ ve komisyonlar tarafından hazırlanan değişik rapor ve tasarıların ayrıca 1992 UNCED'de ele alınması beklenmektedir.

Bunlardan en önemlileri arasında önerilen iki somut andlaşma tasarısının konferansta imzaya açılması mümkündür:

* BM Hükümetlerarası Görüşme Komitesi tarafından hazırlanan "İklim Değişikliklerine İlişkin Konvansiyon" tasarısı,

34 The 1987 Burdland Report, "Our Common Future" by WCED, op.cit., s. 332-3

35 supra no. 24, bkz. Munro and Lammers, op.cit., s. 35 vd.

36 Bu konu ile ilgili temel tartışmalar için bkz. Ten Years After Stockholm International Environmental Law, [1983] 77 Proceedings Amer. Soc. Int'l L 411-35; A Hard Look at Soft Law, [1988] 82 Proceedings Amer. Soc. Int'l L 371-95; *passim*, L'avenir du Droit International De L'environnement- The Future of the International Law of the Environment, Colloque-Workshop 1984, Ed. by R.J. Dupuy, Académie De Droit International De la Haye, Martinus Nijhoff, 1985 Dordrecht

37 Sand, op.cit., s. 347-8

** UNEP Hükümetlerarası Görüşme Komitesi tarafından hazırlanan "Biyolojik Çeşitlilik üzerine Konvansiyon".³⁸

Bunlar dışında, ormanlarla ilgili evrensel düzeyde birçok yasal düzenleme tasarıları da konferansa önerilmiştir.³⁹

Ayrıca, çevre uyumsuzluklarının barışçı yollarla önlenmesi ve haline ilişkin bir uluslararası sistem kurulması konferansta ele alınacak bir başka konudur.⁴⁰

Bunlarla birlikte uluslararası çevre ve gelişme hukukunun diğer pek çok önemli sorunlarına ilişkin çalışmalar 1992 UNCED gündeminde yer alacaktır, ancak tüm çabalar öncelikle "insan için çevre" anlayışı uygun insan yaşamına kalitatif açıdan katkıda bulunacak yasal düzenlemelere yönelmiş olacaktır.

Sonuç olarak, yirmibirinci yüzyılın eşiğinde, Madame Brundtland'ın dediği gibi, "şimdi gereken ekonomik büyümeye dayalı -büyümenin güçlü ve aynı zamanda sosyal ve çevresel olarak sürekli ve kalıcı olduğu- yeni bir dönemdir"⁴¹, işte bunu sağlamada 1992 UNCED, yeni bir devrin başlangıcı için büyük bir fırsat, belki de gelen yüzyılın anahtarı olma kimliğindedir.

38 Bu konuda bkz, Rackleff K., *Preservation of Biological Diversity: Toward a Global Convention*, [1992] 3 Colo. J Int'l Env'l L & Pol'y s. 405-28

39 FAO tarafından hazırlanan "Ormanların Geliştirilmesi ve Korunmasına ilişkin Uluslararası Konvansiyon" önerisi, FAO Committee 10 th Session, COFO-90/3(a), Sept. 1990; ve Japonya tarafından önerilen "Dünya Ormanları için Uluslararası Şart" ayrıca önemlidir.

40 UNCED Preparatory Committee, Decision 3/28, A/CONF/151/PC/WG.III/L.1, ve A/CONF/151/PC/L.29

41 1987 Brundtland Raporu, "Our Common Future" by the WCED, op.cit., s.xii